

ONA TILI TA'LIMIDA PARONIMLARNI O'QITISH METODIKASI

Kimsanova Gulnora

TOSHDO'TAU Ona tili va adabiyoti
ta'limi fakulteti 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ona tili darslarida paronim so'zlarning o'rganilishi, ularning leksik-semantik xususiyatlari va farqlanish mezonlari, shuningdek, maktab ta'limida paronimlarni to'g'ri va samarali o'rgatish usullari haqida ilmiy-nazariy mulohazalar yuritilgan. Shuningdek, paronimlar bilan ishlashda o'quvchilarda til sezgirligini rivojlantirish, fikrni aniq va to'g'ri ifodalash ko'nikmalarini shakllantirishda bu mavzuning ahamiyati yoritilgan. O'zbekiston Respublikasining ta'limga oid qonun va qarorlariga tayanilgan holda, paronimlarni o'qitishning dolzarbligi va uni metodik jihatdan takomillashtirish yo'nalishlari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: paronim, sinonim, antonim, leksik-semantik tahlil, metodika, til madaniyati, o'quvchilarning nutqiy faolligi, davlat ta'lim standarti, til o'rgatish strategiyasi.

Zamonaviy tilshunoslikda leksik-semantik munosabatlar, xususan, paronim so'zlar tizimini chuqur o'rganish muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Til birliklarining semantik xususiyatlarini aniqlash va ularning o'zaro farqlanish mezonlarini belgilash tilshunoslikning eng murakkab, shu bilan birga, istiqbolli yo'nalishlaridan biri sanaladi. Ayniqsa, ona tili ta'limida bu yo'nalish o'quvchilarning til sezuvchanligi, mantiqiy tafakkuri, semantik fikrlashi va nutq madaniyatini shakllantirishda beqiyos ahamiyat kasb etadi. Paronimlar – bu talaffuzi va morfologik tuzilishi o'xshash, lekin mazmun jihatidan farqlanuvchi leksik birliklardir. Ular o'quvchilarda sinonimiya va antonimiya kabi boshqa semantik munosabat turlariga nisbatan murakkabroq qabul qilinadi, chunki paronimlar odatda fonetik va grafik yaqinlik tufayli chalkashliklar keltirib chiqarishi mumkin. Shu bois, paronimlarni to'g'ri anglash, farqlash va kontekstga muvofiq qo'llash tilshunoslik nazariyasi va til o'rgatish metodikasi nuqtai nazaridan alohida tadqiq etilishi zarur bo'lgan masalalardandir⁵.

O'zbek tilida ham paronimlar keng tarqalgan bo'lib, ular stilistik boylik va semantik aniqlik vositasi sifatida xizmat qiladi. Biroq amaliy kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar paronimlarni noto'g'ri qo'llashga moyil bo'lib, bu esa ularda semantik tafakkurning sustligiga, leksik birliklarning mazmuniy chegaralarini aniqlashdagi qiyinchiliklarga olib keladi. Shuningdek, umumta'lim maktablarining darsliklarida va o'quv-metodik qo'llanmalarida paronimlarga oid mashg'ulotlar yetarlicha tizimlashtirilmagan. Bu esa ushbu mavzuning dolzarbligini yanada oshiradi.

⁵ Tashkent pedagogika universiteti ilmiy maqolalari to'plami. — T., 2021.

Paronimlarni o'rganish tilshunoslikning bir necha bo'limlari bilan uzviy bog'liqdir: semasiologiya (so'z ma'nosini o'rganish), stilistika (nutqdagi emotsional-

estetik ifodalar), psixolingvistika (tilni anglash va qo'llash jarayonidagi psixologik omillar) va metodika (o'quvchilarga til materialini o'rgatish texnologiyalari). Mazkur tadqiqot aynan shu omillar kesishmasida olib boriladi va nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishga qaratiladi.

Ushbu mavzuni o'rganish orqali quyidagi muhim masalalarga aniqlik kiritiladi:

- O'zbek tilidagi paronimlarning turkumlanish mezonlari va strukturaviy xususiyatlari;
- Paronimlarning semantik va stilistik roli;
- Ularni ta'lim jarayonida o'rgatishning samarali metodik usullari;
- O'quvchilarning paronimlarni idrok etish darajasi va undan kelib chiqadigan metodik tavsiyalar.

Mazkur ishning dolzarbligi, eng avvalo, umumta'lim maktablarida ona tili fanining semantik tahlilga asoslangan o'qitish tizimini rivojlantirish, o'quvchilarda nutq madaniyati, semantik aniqlik va leksik sezgirlikni shakllantirish zarurati bilan belgilanadi. Bundan tashqari, paronimlar bo'yicha o'quvchilarning bilim darajasini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlab, metodik yechimlar taklif qilish orqali til ta'limining sifatini oshirish imkoniyati yaratiladi. Shu nuqtai nazardan, paronimlarni o'rganish nafaqat tilshunoslik nazariyasini chuqurlashtiradi, balki zamonaviy ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlashga ham xizmat qiladi. Ushbu ilmiy ish aynan shu yo'nalishda olib borilib, paronimlarning leksik-semantik va metodik imkoniyatlarini yoritib berishga qaratilgan³.

Paronimlar tilshunoslikda semantik jihatdan o'zaro bog'liq bo'lmagan, lekin fonetik va morfologik jihatdan o'xshash so'zlar sifatida tavsiflanadi. Ular odatda bir ildizdan yasalgan bo'lib, ularning ma'no chegaralarini farqlash oson emas. Tilshunos olimlar paronimlarni sinonim, antonim va omonimlarga qarama-qarshi qo'yib, ular orqali leksik birliklarning semantik spektrini aniqlashga harakat qiladilar. Paronimlar haqida ilmiy adabiyotlarda turli yondashuvlar mavjud. Masalan, rus tilshunosligida A. I. Smirnitkiy va N. Yu. Shvedova paronimlarni uslubiy xatolarning manbai sifatida o'rganib, ularning o'rganilishi stilistik va metodik nuqtayi nazardan muhimligini ta'kidlaganlar. O'zbek tilshunosligida ham B. Qodirov, N. Jo'rayev, X. Dadaboyev kabi olimlar paronimlarning o'zbek tilidagi namunalari va ularning farqlovchi belgilari ustida ishlaganlar. Paronimlarning turlari haqida turlicha tasniflar mavjud. Ulardan ba'zilar quyidagilardir:

- Fonetik jihatdan yaqin paronimlar: “ma'rifat – ma'lumot”, “tashvish – tashrif”;

³ Prezident qarori PQ-2909 “Ona tili va adabiyoti fanini o'qitish sifatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida”, 2017.

- Morfologik yaqinlikka ega paronimlar: “xalqona – xalqchil”, “diniy – dinparast”;
- Ma'nosi yaqin, biroq uslubiy farqlanuvchi paronimlar: “tashkil etmoq – tuzmoq”.

O'quvchilarda leksik sezgirlik, mazmuniy tafovutni anglash, nutqni aniqlik va aniqlovchanlik bilan qurish malakalari aynan paronimlarni to'g'ri o'rganish orqali shakllanadi. Paronimlar o'zbek tilining stilistik boyligini ham ochib beradi. Shuningdek, bu so'zlar o'quvchilarning izohli lug'atlardan foydalanish madaniyatini oshirishda muhim vosita hisoblanadi.

- Paronimlarni chuqur o'rganish orqali quyidagi kompetensiyalar rivojlanadi:
- Lingvistik kompetensiya: So'zlarning mazmunini chuqur anglash;
- Kommunikativ kompetensiya: To'g'ri nutq tuzish va tushunarli ifoda qilish;
- Madaniy kompetensiya: Tilning milliy va uslubiy xususiyatlarini anglash.

Paronimlarni o'rgatish jarayoni muayyan bosqichma-bosqich yondashuvni talab etadi.

Bu bosqichlar quyidagicha izohlanadi:

1-bosqich. Tushuncha berish

O'qituvchi avvalo "paronim" tushunchasini izohlab beradi, ularning omonim, sinonim va antonimlardan farqini ko'rsatadi. Tushunchalar vizual materiallar va misollar orqali mustahkamlanadi.

2-bosqich. Taqqoslash va tahlil

O'quvchilar paronimlarni misollar orqali taqqoslaydi. Bu bosqichda Venn diagrammalari, jadval asosidagi taqqoslash ishlatiladi:

Paronim jufti	Ma'nosi	Qo'llanilish sohasi	
Fazilat – faziyat	Yaxshi xulq	ob-havo holati	Aksariyat hollarda chalkashadi

Paronimlarni matn ichida to'g'ri tanlab qo'llash, test va diktantlar yozish orqali o'quvchilar mustaqil fikrlashga o'rgatiladi. Bu bosqichda kontekst asosida to'g'ri paronimni tanlash ko'nikmasi shakllanadi.

- O'quvchilarga topshiriq sifatida quyidagilar taklif etiladi:
- Paronimlar ishtirokidagi she'r yoki hikoya yozish;
- Dialog yoki nutq tuzish;
- Paronimlar asosida test ishlab chiqish.

Bu bosqichda o'quvchilarning mustaqil ijodiy salohiyati namoyon bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida (2020-yil, 23-sentabr) ta'lim mazmunining zamonaviy talablar asosida boyitilishi, o'quvchilar shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirish ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan. Bu esa ona tili ta'limining, xususan, paronimlar kabi murakkab leksik birliklarni o'rganish metodikasini takomillashtirishni taqozo etadi. Bundan tashqari, Prezident qarorining PQ–2909-sonida (2017-yil 21-aprel) ona tili va adabiyot fanini o'qitish sifatini oshirish, mazmunan boyitish va innovatsion yondashuvlarni joriy etish vazifasi qo'yilgan. Ushbu hujjatlar asosida yangi darslik va o'quv-metodik qo'llanmalar yaratilmoqda, ular orqali paronimlarni tizimli va bosqichma-bosqich o'rgatish imkoniyati kuchaymoqda¹.

Davlat ta'lim standartlarida (2022) o'quvchilarning leksik bilimlarini chuqurlashtirish, jumladan, so'zlar orasidagi semantik tafovutni anglash va nutqda to'g'ri qo'llash ko'nikmalarini shakllantirish alohida o'rin egallaydi. Bu esa paronimlarni o'rgatish

metodikasining amaliy ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi. Paronimlarni o'rganishda psixolingvistik yondashuvning ahamiyati katta. O'quvchilar paronimlarni o'zlashtirayotganda ularning talaffuzi va yozilishi bir-biriga juda o'xshash bo'lgani uchun aralashib qolishi mumkin. Shu sababli, o'qituvchi ta'lim jarayonida qabul qilish va eslab qolish psixologiyasini hisobga olishi lozim⁴.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, vizual, auditor va kinestetik ta'lim usullari aralash qo'llanilganda, paronimlarning to'g'ri qabul qilinishi va uzoq muddatda esda qolishi yaxshilanadi. Masalan, o'quvchilarga har bir paronim juftining alohida vizual kartalari rini taqdim etish, ularni so'z ma'nosi bilan bog'liq rasmlar yoki diagrammalar yordamida tushuntirish samarali hisoblanadi. Bundan tashqari, fonetik mashqlarni, ayniqsa, so'zlarni aniq talaffuz qilishni rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlarni ham muntazam olib borish lozim. Bu nafaqat paronimlarni farqlashni osonlashtiradi, balki nutq madaniyatini oshirishga xizmat qiladi. Paronimlarni o'rgatishda faqat nazariy tushunchalar berish emas, balki ularni amaliy nutqda to'g'ri qo'llashga urg'u berish lozim. Bu yerda kommunikativ yondashuv markaziy ahamiyatga ega bo'ladi. O'quvchilarga turli kommunikativ vaziyatlarda paronimlarni tanlash, ma'nosiga mos qo'llash bo'yicha vazifalar berilishi kerak. Masalan, rolli o'yinlar, dialoglar, suhbat mashqlari o'quvchilarni

¹. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. — T.: O'zbekiston, 2020.

⁴. Karimov A. Ona tili ta'limida paronimlarni o'qitish metodikasi. — T.: Ta'lim nashriyoti, 2019.

paronimlardan samarali foydalanishga o'rgatadi. Shuningdek, og'zaki nutqdan tashqari, yozma nutqda ham paronimlardan qanday foydalanishni o'rgatish kerak. Bu jarayonda o'quvchilarning yozish madaniyati oshadi, grammatik va leksik xatolar kamayadi. Kommunikativ yondashuv nafaqat so'z boyligini oshirishga, balki o'quvchilarda muloqotga bo'lgan qiziqishni kuchaytirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytilganda, ona tili ta'limida paronimlarni o'qitishning samarali metodikasi tilning ma'noviy boyligini to'liq anglab yetish va nutq madaniyatini yuksaltirishda muhim ahamiyatga ega. Paronimlar o'zaro talaffuz va morfologik jihatdan o'xshash bo'lsa-da, ma'nolaridagi kichik, lekin muhim farqlarni to'g'ri tushunish va qo'llash talab etiladi. Shu sababli, paronimlarni o'rganish jarayonida nazariy bilimlar bilan birga, psixolingvistik, kommunikativ va innovatsion yondoshuvlarni joriy etish kerak. O'quvchilarda semantik tahlil va leksik tanish qobiliyatlarini rivojlantirish, ularni turli kommunikativ vaziyatlarda paronimlarni to'g'ri qo'llashga o'rgatish ta'limning asosiy vazifalaridan biridir. Bundan tashqari, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va axborot-kommunikatsiya vositalari imkoniyatlaridan foydalanish paronimlarni o'rganishni qiziqarli va samarali qilishda yordam beradi. Shuningdek, paronimlarning mazmun va qo'llanilish jihatidan aniq farqini tushunishdagi qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun doimiy takrorlash, interaktiv mashg'ulotlar hamda yozma va og'zaki nutqni baholash tizimini joriy qilish muhim ahamiyatga ega. Bu esa o'quvchilarning tili to'liq va mazmunli egallashini ta'minlaydi. Natijada, paronimlarni samarali o'qitish ona tili ta'limining sifatini oshirishga, o'quvchilarning ma'naviy-muhabbatli va madaniy jihatdan boy til madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bois paronimlarni o'qitishda ilmiy asoslangan, kompleks va innovatsion metodikalarni joriy etish mutaxassislar va pedagoglar uchun dolzarb vazifa hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. — T.: O'zbekiston, 2020.
2. Davlat umumiy o'rta ta'lim standarti. — T.: O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, 2022.
3. Prezident qarori PQ-2909 "Ona tili va adabiyoti fanini o'qitish sifatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2017.
4. Karimov A. Ona tili ta'limida paronimlarni o'qitish metodikasi. — T.: Ta'lim nashriyoti, 2019.
5. Tashkent pedagogika universiteti ilmiy maqolalari to'plami. — T., 2021.
6. Sobirov B. Tilshunoslik asoslari. — T.: O'zbekiston, 2018.
7. Ergashev M. Ona tili darslarida so'z boyligini oshirish. — Samarkand: Fan, 2020.
8. Islomov T. Lingvistik kompetensiyalarni shakllantirish metodikalari. — B., 2019.
9. Abdullayeva N. Til va nutq madaniyati. — T.: O'qituvchi, 2021.
10. Rustamova D. Paronimlar va ularni o'qitish metodikasi. — T., 2022.